

# Орден Святого Станіслава

## в системі військових нагород Російської імперії середини XIX ст.

■ Максим Царенко (Вінниця)

Орден Св. Станіслава був запозичений Російською Імперією з нагородної системи Польщі на початку XIX ст. та зберігся до 1917 р. Хоча нагородна система дореволюційної Росії детально досліджувалася багатьма авторами [1–3] орден Св. Станіслава сам по собі розглядався епізодично та фрагментарно. Як правило, констатувалася його відносна доступність для офіцерів, чиновників та навіть купців, подавався короткий нарис його походження та називалися окремі його кавалери. Внаслідок цього, інтерес істориків та громадськості до цієї нагороди (на відміну, наприклад, від ордена Св. Георгія) був невеликим.

Втім, історія цієї нагороди заслуговує на увагу з різних причин. Одна з них – існування своєрідного історичного правонаступника – Ордену Св. Станіслава в Україні, громадської організації благодійного спрямування, яка немалу увагу приділяє історичним дослідженням.

Одним з малодосліджених епізодів історії цієї нагороди є її використання для відзначення військових у другій третині XIX ст. Саме в цей період у нагородній системі Росії відбулися певні зміни, які вплинули і на орден Св. Станіслава. Мета цієї статті полягає у систематизації наявної інформації про місце ордена у системі військових нагород Росії зазначеного періоду.

Імператор Олександр I включив орден Св. Станіслава до російської нагородної системи у 1815 р. (Статут було затверджено ним 1 грудня того ж року), спочатку плануючи відзначати ним лише вихідців з Царства Польського. Розділений на чотири ступені, орден відразу став доволі доступним для службовців, адже його можна було отримати за тривалу бездоганну службу. 17 листопада 1831 р. Микола I офіційно дозволив нагороджувати ним і

вихідців з інших регіонів Імперії, затвердивши нову редакцію Статуту. За наступною редакцією Статуту, затвердженою 28 травня 1839 р., четвертий ступінь ордена було скасовано. На відміну від польського статуту 1765 р., який вимагав від претендентів на нагородження довести шляхетність походження до четвертого покоління (як по лінії батька, так і по лінії матері), російські статuti, навпаки, передбачали надання дворянства чи почесного громадянства (купцям) при нагородженні орденом Св. Станіслава. Природно, це призвело до певної моральної девальвації нагороди, причини якої потребують окремого дослідження.

Як і переважна більшість нагород того часу, орден вручався в порядку загальної поступовості нагород – від нижчого ступеня до вищого. Це не завжди давало можливість повною мірою оцінити реальні заслуги нагородженого. Нерідко вони були дійсно видатними – так, наприклад, орден Св. Станіслава I ст. був удостоєний генерал М. Д. Тимофеев за вдале командування військами та особисту хоробрість під час Інкерманської битви 1854 р. [4], але частіше орден надавався за більш скромні заслуги. Навпаки, представлений до ордена III ст. поручик Тенгінського піхотного полку М. Ю. Лермонтов (за хоробрість у бою на р. Валерик, що на Кавказі, у липні 1840 р.), нагороди не отримав [5]. За загальним правилом, орден I ст. не могли отримати офіцери чином нижче генерал-майора, II ст. – підполковника (з короною – полковника). На жаль, на орден Св. Станіслава III ст., вручених за бойові заслуги, не кріпився бант із стрічки (як це робилося з орденами Св. Володимира IV ст. та Св. Анни III ст.), тож їх практично неможливо відрізнити візуально від орденів, які офіцери та військові чиновники

отримували за вислугу років і т. п. Цей недолік було виправлено лише у 1855 р.

3 липня 1845 р. заборонялося нагороджувати орденами Св. Станіслава II ст. та III ст. – через те, що надто багато чиновників легко ставали спадковими дворянами (орденський статут передбачав для кавалерів такий привілей). Лише у червні 1855 р. нагородження нижчими ступенями відновилося, але відтепер воно надавало кавалерам права лише особистого дворянства. Варто зауважити, що Статут ордена Св. Анни, який вважався вищим, було перероблено аналогічним чином відразу – у 1845 р. На жаль, заручниками подібних непопулярних заходів стали і молодші офіцери, для яких орден Св. Станіслава був де-факто першою можливою нагородою.

Орденський знак мав вигляд мальтійського хреста червоної емалі, між променями якого були розміщені зображення двоголових орлів. У центральному медальйоні містився вензель Св. Станіслава («SS»). З 1845 р. кавалерам-нехристиянам видавалися знаки, де вензель святого було замінено на зображення двоголового орла. Зірка, яка надавалася нагородженим першим ступенем, була срібною, восьмипроменевою. Її центральний медальйон містив, крім вензеля святого, девіз ордену: «Нагороджуючи, заохочує» (латиною). Знак III ст. носився на червоно-білій стрічці на грудях, II ст. – на шийі, I ст. – на широкій стрічці орденських кольорів, яка надягалася через праве плече. Зірка носилася на грудях з лівого боку. У 1828–1874 рр. знак II ст. міг мати корону, яка відігравала роль додаткової відзнаки. З 5 серпня 1855 р. знаки ордена доповнювалися зображеннями схрещених мечів, якщо нагорода вручалася за бойові заслуги.

З 15 грудня 1857 р. на стрічку ордену III ст. з мечами, яким нагороджувався офіцер, додавався бант, який був відсутній на бойових нагородах військових чиновників.

Орденські знаки на той час виготовлялися петербурзькими ювелірними фірмами Е.Паннаша (до 1854 р.), Вільгельма Кейбеля (їх можна розрізнити за клеймом «Keibel»), Вільгельма Камера («WK»), Ніколса та Плінке («NP») та кількома іншими [6]. Втім, нагородженим не заборонялося самостійно замовляти орденські знаки різним ювелірам.

Як правило, на ордені йшло золото 72 (за метричною системою – 750) проби. До цього часу збереглося немало орденських знаків, які вражають різноманітністю відхилень від встановленого зразка.

Нагородні документи для кавалерів I ст., а також II ст. із зіркою (яким нагороджували виключно іноземців) підписував особисто імператор. З 1855 р. головнокомандувач отримав від імператора право нагороджувати від його імені офіцерів діючою армією орденами II ст. та III ст., що значно прискорило процес відзначення достойних офіцерів і позитивно вплинуло на дух армії.

Нагороджені мали сплатити до Капітулу орденів певні суми (до 1840 р. – асигнаціями, а пізніше – срібними карбованцями): кавалери I ст. – 90 крб., II ст. – 30 крб., III ст. – 15 крб., що на той час було немало (прапорщик у 1841 р. отримував 209, 55 крб. на рік, а полковник – 560, 5 крб.) [7]. У військовий час для офіцерів сума скорочувалася вдвічі.

Крім того, офіцери сплачували мито за виготовлення орденського патенту (відповідно до чину) та прикладення державної печатки – щоправда, ці суми були для всіх символічними.

Ці кошти призначалися на виплату близько сотні пенсій малозабезпеченим кавалерам, обсяг пенсій становив: для кавалера I ст. – 143 крб., II ст. – 115 крб., III ст. – 86 крб. на рік.

Крім того, кавалери ордену III ст., які мали чин не вищий поручика та володіли менш ніж 100 кріпаками, мали право навчати своїх дочок за державний кошт у столичному Марійському інституті [8]. Благодійність була обов'язковим атрибутом більшості орденських організацій, яка своєрідно підкреслювала духовний зв'язок сучасності з лицарськими та церковними орденами середньовіччя.

Орденське свято було встановлено 25 квітня/7 травня – в день заснування ордену в 1765 р. польським королем Станіславом Августом. Орден Св. Станіслава – єдина серед російських нагород того часу, названа на честь католицького святого, тож через це ним не відзначали православне духовенство (у тому числі і військових священників).

Певну динаміку відзначень орденем Св. Станіслава різних ступенів представників офіцерського корпусу Росії у 1833–1854 рр. можна простежити за даними, наведеними у таблиці [9, 10]:

Підсумовуючи, можна стверджувати, що орден Св. Станіслава доволі швидко став органічною частиною російської

нагородної системи, хоча його місце в ній значно відрізнялося від положення у системі орденів Польщі. Нагорода, незважаючи на неодноразові зміни орденських статутів, була позиціонована як відносно демократична і поширена. Орден міг вручатися військовослужбовцям як за бойові подвиги, так і за суто мирні заслуги чи тривалу бездоганну службу, при цьому тривалий час візуальне розрізнення характеру заслуг було неможливим, що спричинило певну девальвацію нагороди у суспільній свідомості.

*Список літератури.*

1. Шенелёв Л. Е. Титулы, мундиры и ордена Российской империи. – М., 2004. – 423 с.
2. Спасский И. Г. Иностранные и русские ордена до 1917 года. – Л., 1963. – 280 с.
3. Кузнецов А. А. Ордена и медали России. – М., 1985. – 172 с.
4. Шавшин В. Г. Севастополь в истории Крымской войны. – Севастополь-Киев, 2004. – 220 с.
5. Кузнецов А. А. Указ. соч. – С.90, 91.
6. Там же. – С.26.
7. Волков С. В. Русский офицерский корпус. – М., 1993. – С. 190, 341.
8. 100 великих наград. – М., 2002. – С.127.
9. Столетие Военного Министерства. 1802–1902. Прил. – СПб, 1912. – С.18, 19.
10. Военно-статистический сборник. – СПб, 1871. – Т.4. – Ч.2. – С.46.

*(Ілюстрації до статті див. стор. 28–29)*

Рік	Загальна чисельність офіцерського корпусу Російської армії	Кількість офіцерів, відзначених орденами всіх видів та ступенів	З них нагороджено орденем Св. Станіслава				Частка офіцерів, відзначених всіма видами орденів, від загальної чисельності, %	Частка нагороджень орденем св. Станіслава від загальної кількості нагороджень орденами, %
			I ст.	II ст.	III ст.	IV ст.		
1833	27462	1661	49	42	266	94	6,04	33,17
1834	25701	1025	23	24	159	134	3,98	33,17
1835	26850	1176	14	12	192	201	4,37	35,62
1836	25281	790	9	14	160	128	3,12	39,37
1837	24931	1541	21	24	221	409	6,18	43,80
1838	26247	1123	8	17	119	217	4,28	32,15
1839	26991	1482	30	233	306	---	5,49	38,39
1840	27061	1001	25	176	195	---	3,69	39,56
1841	28192	989	15	168	170	---	3,51	35,69
1842	25942	1381	32	276	370	---	5,32	49,09
1843	27425	1242	37	214	242	---	4,53	39,69
1844	27481	1066	28	213	165	---	3,88	38,09
1845	27893	2121	48	229	202	---	7,60	22,58
1846	28530	1328	26	0	0	---	4,65	1,95
1847	28131	1725	38	0	0	---	6,13	2,20
1848	29936	1370	22	0	0	---	4,58	1,61
1849	30487	3440	93	3	2	---	11,28	2,85
1850	30828	2762	48	11	27	---	8,96	3,11
1851	30461	1684	29	1	0	---	5,53	1,78
1852	31383	1585	33	1	1	---	5,05	2,21
1853	32885	1377	19	0	1	---	4,19	1,45
1854	36930	2007	33	12	0	---	5,43	2,24
РАЗОМ		33882	680	1670	2798	1283	Середній	18,98



Польща. Зірка ордену  
Св. Станіслава. XVIII ст.



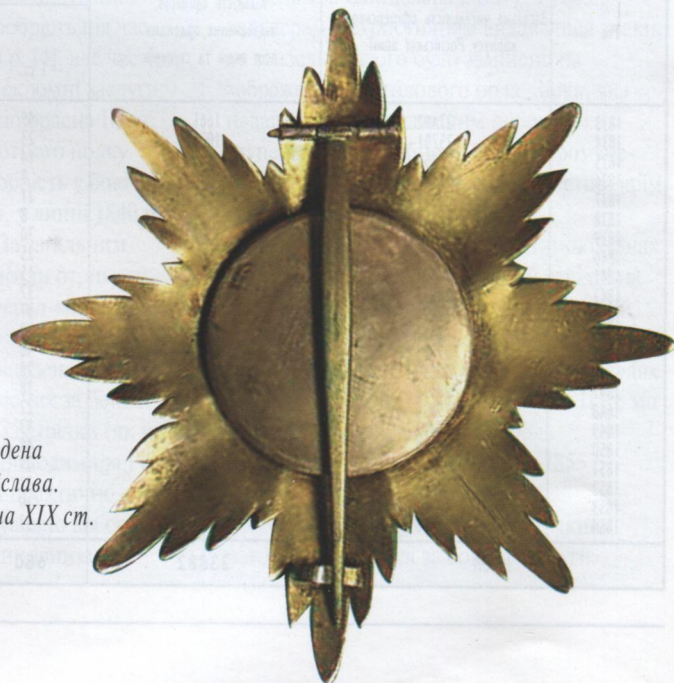
Росія. Зірка ордену  
Св. Станіслава  
з мечами. Друга  
половина XIX ст.



Зірка ордену  
Св. Станіслава з мечами.  
Друга половина XIX ст.



Зірка ордену  
Св. Станіслава.  
Друга половина XIX ст.





Хрест ордену Св. Станіслава  
II ступеня  
з короною. 1868 р.



Хрест ордену Св. Станіслава  
II ступеня  
з короною для нехристиян.  
1844 р.



Хрест ордену Св. Станіслава  
II ступеня  
з короною для нехристиян.  
1844 р.



Хрест ордену Св. Станіслава  
II ступеня з мечами.  
Середина XIX ст.



Хрест ордену Св. Станіслава  
I ступеня для нехристиян.  
Середина XIX ст.



Хрест ордену Св. Станіслава III ступеня з мечами. XX ст.



Хрест ордену Св. Станіслава IV ступеня з мечами. XX ст.



Хрест ордену Св. Станіслава IV. XX ст.

